

cilt
2

BALKANLARDA
İSLÂM
MİADI DOLMAYAN UMUT

İSLAM IN THE BALKANS
UNEXPIRED HOPE

TÜRKİSTAN'DAN BALKANLARA
FROM TURKESTAN TO THE BALKANS

EDİTÖR
MUHAMMET SAVAŞ KAFKASYALI

ANKARA - BELGRADE - BUCHAREST - BUDAPEST - CHISINAU - KIEV
PODGORICA - SARAJEVO - SKOPJE - TIRANA - ZAGREB

İnceleme Araştırma Dizisi

Yayın No:19

BALKANLARDA İSLAM
MİADI DOLMAYAN UMUT

Cilt 2: Türkistan'dan Balkanlara
From Turkestan to the Balkans

Editör

Dr. Muhammet Savaş KAFKASYALI

Balkanlarda İslam: Türkistan'dan Balkanlara - *From Turkestan to the Balkans*

/ **Editör:** Dr. Muhammet Savaş Kafkasyalı

Ankara: T.C. Başbakanlık Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı 2016 5.c.
(2902 s.) ; 16*24 cm T.C. Başbakanlık Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı
inceleme-araştırma-dizisi; yayın no:19

İçindekiler:

c.1: Muğlaklıktan Berraklığa / *From Ambiguity to Clarity*

c.2: Türkistan'dan Balkanlara / *From Turkestan to the Balkans*

c.3: Gönül Fethinden Zihniyet Temsiline / *From the Conquest of
Hearts to the Representation of Mentality*

c.4: Vakti Azizden Vakti Zelalete / *From Times of Glory to Times of Humility*

c.5: Köprüler Yıkan Zihniyetin Yıkılışı / *Demolishing Mentality Which Demolishes Bridges*

ISBN: 978-605-9642-11-8 - Takım

ISBN: 978-605-9642-13-2 - Cilt-2

Kafkasyalı, Muhammet Savaş

Redaksiyon

Prof. Dr. İsmail ÇALIŞKAN

Prof. Dr. Ahmet YILDIRIM

Proje Ekibi

Doç. Dr. Bahadır GÜCÜYETER

Dr. Hamza KOLUKISA

Dr. Fatih VEYİS

Hasan BEKDEŞ

Tasarım-Baskı

Karınca Creative Ajans

Adres: Dr. Mediha Eldem Sokak 56/1 Kızılay/Ankara

Tel: 0 312 431 54 83 / Faks: 0312 431 54 84

<http://www.karincayayinlari.net>

karınca@karincayayinlari.net

Baskı Tarihi: 2016

Baskı Yeri: Ankara

Baskı ve Cilt: Eflal Matbaacılık

Sertifika No: 13987

© Tika Yayınları

GMK Bulvarı No:140 / Anadolu Meydanı

PK: 06570 Çankaya/ANKARA

Tel: +90 312 939 70 00

Fax: +90 312 939 75 15-16

www.tika.gov.tr

Osmanlı Türkleri Vasıtasıyla Arap Yarımadasından Balkanlara Taşınan Kültürel Miras

İrfan MORINA

Prof. Dr., Hasan Pritina Devlet Üniversitesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Başkanı Kosova

Özet

Evvela, Balkan yarımadasında beş yüzyıl süren Osmanlı hâkimiyetinden geride kalan ve görülen kültür mirası içinde binlerce Türkçe kelimeyi ele almak gerekir. Çünkü Türkçenin Balkanlarda yayılışı sadece şehir veya kasaba hayatıyla yetinmemiş, köy hayatına varıncaya kadar insan yaşayışının bütün alanlarına girmiş ve orada öz bir mal değeriyle benimsenerek iyice yerleşmiştir. Balkanlarda Osmanlı Devleti'nin resmi dili olan Türkçe, bölgedeki toplumlar tarafından günlük iletişim aracı olarak kullanılmıştır. Bölgede Osmanlı tebaası olarak yaşayan halk devletle olan ilişkilerinde ve günlük hayatta Türkçeyi kullanmıştır. İletişim ihtiyacından kaynaklanan bu etkiyle Türkçe kelimeler zaman geçtikçe Boşnak, Makedon, Bulgar, Sırp ve Arnavut sözcüğüne girmeye başlamıştır. Zamanla söz konusu kelimeler o kadar çoğalmış ki ünlü araştırmacı ve Türkolog merhum İsmail Eren: "18. asrın sonunda ve 19. yüzyılın başlangıcında Bulgaristan'daki şehirlerde oturan Bulgar halkı, Türkçeyi ana dilleri olan Bulgarca'dan daha iyi bildiklerinden, Bulgar yazarı Sofroniy Vraçanski (1739-1813), eserlerinin Bulgarlar tarafından daha iyi anlaşılabilmesi için birçok Türkçe kelime kullanmaya mecbur kaldığını" ileri sürmektedir.

Ottoman Turks as a Bridge from Arabian Peninsula Carried the Cultural Heritage to the Balkan Nations

Summary

Firstly, thousands of Turkish Words should be mentioned among the heritage remained from the five hundred years ruling of Ottomans in Balkans. Because spread of Turkish language did not stop with the cities and towns but it went all the way to the country side until it went to every field of human life and was well rooted as cultural value. Thus Turkish as the official language of Ottoman country in Balkans was used by the regional communities as everyday mean of communication in their communion with the commonwealth as well as informal cases. As the result of need of communication Turkish words started to penetrate to the Bosnian, Macedonian, Bulgarian, Serbian and Albanian vocabulary. By time Turkish vocabulary in use have increased so much that well known searcher and Turkologist Ismail Eren said: 'By the end of 18th century and beginning of 19th century Bulgarians living in Bulgaria knew Turkish better than Bulgarian, thus Bulgarian writer Sofroniy Vračanski (1739-1813), in order to be better comprehended by his fellow Bulgarians had to use mainly Turkish vocabulary in his works'.

Giriş

Balkan dillerindeki yabancı kelimelerin çoğunu en çok Osmanlı Türk askerî ve idari teşkilatın memurları, yerli Müslümanlar ve şehirliler yaymışlardır. Umumiyetle yabancı kelimelerin bir dilde bulunması, iki veya daha fazla toplumun temas veya karışması sebebiyle meydana geldiği görülür. Türkler, Balkanlar'a yeni bir cemiyet ve devlet idaresi düzeninin kurucuları ve İslam kültürünün taşıyıcı ve yayıcıları olarak gelmişler; umumiyetle adları ile birlikte kabul edilen birçok yeni anlam ve müesseseler meydana getirmişlerdir. Bu da Doğu Dilleri (Türkçe, Arapça, Farsça vs.) kelimelerinin mevcudiyetinin başlıca sebebi olmuştur. Hâlbuki bazı Türkologlara göre Türkçe kelimelerin bugüne kadar Sırp ve Hırvatlarda, bilhassa Bosna ve Hersek ahalisinde çok yaygın bir şekilde bulunmasında iki faktör rol oynamıştır. Bunlardan birincisi, İstanbul'da tahsil gören, Sırpça-Hırvatçayı konuşan bölgelerdeki Müslümanlar, ikincisi ise, yukarıda işaret edildiği gibi Doğu (Türkçe, Arapça, Farsça vs.) asıllı ve fazlaca bulunan kelimelerin dokunuşu ile meydana gelmiş kendi halk (epik ve lirik) türküleridir.

Bütün Balkan dillerinin halk hikâyelerinde, köy masallarında, halk edebiyatında, edebî değerlerdeki destanlarda bile sevgi, özleyiş, iç insan anlayışı anlamında binlerce Türkçe kelime, Türkçemizin en güzel deyimleri, bugün bile kullanılmaktadır. Ünlü Boşnak araştırmacısı Abdullah Şkaliç'in "Turcizmi u Srpskohrvatskom-Hrvatskosrpskom Jeziku"¹ başlıklı sözlüğünde, Sırp-Hırvat diline Türkçe yoluyla giren 8742 kelime ve kavram incelenmiştir. Şkaliç, bu eserin ön sözünde: "Sırp Hırvatçaya Türkçe yoluyla geçen kelimelerin anlamlarını bilmiyorsak, halk hikâyelerini, halk türkülerini, atasözlerimizi, deyimlerimizi anlamamız mümkün olmayacaktır"² diyor.

Balkan Yarımadası, yüzyıllarca muhtelif medeniyetlerin toplanma yeri olmuştur aynı zamanda. Güneyde, büyük Yunan medeniyeti gelişirken kuzeyde, İlriler yaşıyorlardı. İlrilerin dili Hint-Avrupa dilleri arasına girer. Bu dilin devamını bugünkü Arnavutçada bulabiliriz. Sonradan, Romalılar gelip bu dil ve halk üzerinde kendi tesirlerini bırakmışlardır. Altıncı yüzyılda ise Slavlar tedricen Balkanlara gelmeye başlamışlardır.

Bir zaman sonra gelen Avarlar da kuzeyde yerleşerek Slavlarla anlaşma yapmışlardır. Bunların dili, Hint-Avrupa kökünden olmayıp, Ural-Altay menşelidir. Ta o zamanlardan beri Altay dili unsurlarının Slav dillerine girmiş olması muhtemeldir. Örneğin, "barut" ve "ban" kelimeleri gibi. Bugün Balkan yarımadasında beş muhtelif dil mevcuttur. Yunanca, Türkçe, Arnavutça, Slav dilleri ve Romence. Bütün bu milletler, birbirlerine öylesine bir kültür tesiri yapmışlardır ki, ancak Balkan halklarına mahsus olmak üzere, muhtelif ve müşterek deyim ve adetler meydana gelmiştir. Bunlar bugün Balkanoloji ilmini meydana getirmektedir.

1 Sırp-Hırvat Dilinde Türkçe Kelimeler.

2 Şkaliç, Abdulah, Turcizmi u Srpskohrvatskom-Hrvatskosrpskom Jeziku, Svjetlost, Sarajevo, s.73.

Bu ilmin sahasına etnoloji, etnografya ve bilhassa deniz yolu ile gelen, diğer yabancı tesirler de dâhildir. Türkler ise, Balkanlara geldikleri zaman, kendileri ile beraber tamamen başka ve yeni bir medeniyet yani İslam medeniyetini getirmişlerdir. Bu medeniyet hem dil hem de yaşayış üzerinde derin izler bırakmıştır. Bu tesirler bugün bile Balkan mozaiğinde açıkça görülmektedir. İlk bakışta Osmanlı medeniyeti ile beraber gelen kelimelerin, kaynaklarını tespit etmek kolay gibi gözüktür. Hâlbuki bu kelimeleri Slavların büyük muhaceretinden yani Balkanlara gelmelerinden evvel, daha Asya'da iken Ural-Altay dillerinden almış oldukları birçok kelimelerle Farsça vasıtasıyla diğer Slav dillerine almış oldukları kelimelerden, ayırmak güçtür. Bundan başka, bazı Farsça kelime ve ekler de vardır ki, bunlar şüphesiz Türkçe kanalı ile Slav ile Farsçanın müşterek unsurları, sayılanların Türkçe kanalı ile mi yoksa Hint-Avrupa kök benzerliğinden mi ileri geldiğini tespit etmek oldukça güçtür.

Bazı kelime ve unsurların Boşnakçaya, Sırpçaya ve Hırvatçaya Türkçe vasıtasıyla girmiş olmasına rağmen, bunların köklerini Doğu Avrupa dillerine bağlamak mümkündür. Bu kelimelerin çoğu İtalyanca ve Yunancadır. Bunlardan birkaçının Balkanlarda hem Türkler hem de İtalyanlar vasıtasıyla gelmiş olması, oldukça ilgi çekicidir. Örneğin, marangozkija (marangoz), Venedikçede marangone.

Bununla beraber, unutmamalıdır ki, Türkçe de, Slav dilleri tesiri altında kalmıştır. Fakat bu tesir şüphesiz o kadar geniş olmamıştır. Bu çeşit kelimeler daha ziyade kuzey Türk şivelerinde ve Osmanlıcada bulunmaktadır. Kral, Kraliçe, Külübe gibi.

Şimdiye kadar ileri sürdüğümüz fikirler neticesinde Türkçenin Sırp-Hırvatça üzerinde yapmış olduğu tesir, ilk tahminler hilafına, yalnız devlet teşkilatı ve askerliğe ait terimlerde olmamış günlük hayat ve maddi medeniyete ait konularda da yerleşmiştir.

Bunlardan başka şekil bakımından da bazı belirli farklar meydana gelmiştir. Bu kısa açıklamadan Sırpça ve Hırvatçanın daha XIV. yüzyıllarda şekil almaya başladığı neticesini çıkartabiliriz. İşte tam bu sırada, Türkler Balkanlara gelmeye başlamış ve bu sayede, birçok Türkçe kelime ve unsurlar Sırpçaya girmiş, yukarıda bahsettiğimiz fonetik kaidelerin, tesiri altında kalarak Sırpçada temelli olarak yerleşmişlerdir.

XIV. yüzyılda Vuk Karadžić, *Štokavski* şivesini temel olarak ele almış ve Hırvat dilinin gramerini vücuda getirince bu edebî dili de kurmuştur. Ayrıca bir de Hırvatça Sırpça adlı lügat yazmıştır. Bu lügat bugüne kadar, sahanın en kıymetli ve en önemli eseri olarak kalmıştır. Vuk Karadžić bu edebî dili kurarken en çok halkça kullanılan ve benimsenen kelime ve kaideleri almıştır. Bundan dolayı birçok Türk unsurları da bu dile aktarılmıştır. Böylece bunlar Sırpça ve Hırvatçada tamamıyla yerleşmiştir. Lakin bir kısmı bugün arkaik sayılmaktadır.

Sırbistan 500 sene gibi uzun bir zaman Türk hâkimiyeti altında kaldığı içindir ki, Sırpçadaki Türkçe kelimeler Hırvatçaya nispeten daha fazla göze çarpmaktadır. Çünkü Hırvatistan Avusturya-Macar İmparatorluğu nüfuzu altında bulunduğundan bu dilde Türkçe kelime serveti kıttır. Bosna'da konuşulan dil de *Stokavski* grubundadır. Hatta edebî dile en yakın bu dil olup, Hırvatça ve Sırpça arasında filolojik sentezi teşkil etmektedir. Bosna'da yerleşmiş olan Hırvatlar arasında Türkçe kelimeler yerli Müslüman halka nispeten azdır. Çoğu Türkiye'de tahsil görmüş olan Bosna Müslümanları Sırpça-Hırvatçaya birçok Türk unsurlarını getirmişlerdir. Buraya tabii olarak Türkçedeki Fars ve Arapça kelimeler dâhildir.

Bu vesile ile "Turcizam" kelimesinin hangi manalarda kullanıldığını açıklamak gerekir.

Asıl manası, Türkçeden gelen tabir veya kelimedir. Fakat Şkalyiç onu, Türkler vasıtasıyla girmiş bütün kelimeler için kullanmaktadır. Bu tabiri böyle geniş bir manada kullanmak aslında hatadır. Bayraktareviç, "Prilozi za Knyijevnost, Jezik i Folklor Beograd, 1960'ta A. Şkalyiç, Turcizmi u Govoru i Knyijevnosti, B. İ. H." adlı makalesinde buna bir çözüm olarak "Şark menşeli kelimeler" tabirini teklif etmiştir. Fakat ben bu tabiri yine de kabul etmedim. Çünkü "Şark menşeli" terimi, geniş bir tabirdir, bu kelimelerin Türkler vasıtasıyla geldiğini ifade etmemektedir. Onun için yanlış olmasına rağmen, bazen tırnak işaretleri arasında "Turcizam" terimini kullandım. Bazı yerlerde ise "Balkanizam" terimini de koydum. Bu terim Balkanlarda yaratılmış olan kelimeler için kullanılmıştır. Bunlar Arnavutça veya başka bir Balkan dilinden Türkçeye girip, diğer Balkan dillerinde yerleşmiş tabirlerdir. Örneğin, *yağma* gibi. Bu kabilden kelimeler ne Türk menşeli, yani "turcizam", ne de Şark menşeli sayılabilir. "Turcizam" yerine daha iyi bir tabir buluncaya kadar "Türkler vasıtasıyla girmiş olan kelimeler" diyebiliriz.

İstanbul'da tahsil görmüş olan Bosna Müslümanları memlekete döndükleri zaman, Sırpça ve Türkçe arasındaki Türkçe kelimeleri Hırvatçaya uydurmakla bir dil ortamı yaratmışlardır. Böylece bir takım "*Kalklar*" meydana gelişmiştir. Bugün bile, en çok Türkçe kelime Bosna'da kullanılmaktadır. Bu da apayrı bir gerçektir.

Bosna ve Karadağ Müslümanları arasında son zamanlara kadar sadece Arap harfleri ile yazı yazılırdı. Bu şekilde Bosna'da Alhemiad edebiyatı meydana gelişmiştir. Bu edebiyatta Arap harfleri ile yazılmış Türkçe divan edebiyatı kaidelerine uygun şiirler ve bilhassa Türkçeden tercümeler vardır. Süleyman Çelebi'nin ünlü Mevlit'ini tercüme eden Gaşoviç bunların en meşhurdur. Bayraktareviç tarafından açıklaması yapılmıştır. Bu eserleri bugün Türkçe bilmeyen bir kimsenin anlaması güçtür.

Türklerin Makedoncaya tesiri ise çok daha büyüktür. Çünkü Makedonca vasıtasıyla bazı unsurlar Sırp ve Hırvat edebî diline girdiği gibi, bu dilde birkaç

bin Türkçe kelime de mevcuttur. Konuşma dilinde 400 “*K a l k*” vardır. Yüz sene evvel, Türkçenin resmî dil olarak kullanılması, bunun sebepleri arasında olabilir. O zamanlar Makedonca ancak “Langue de Famille” sayılırdı. Türkçenin resmî dil olmaktan çıkarılması üzerine, hissedilen bazı eksiklikler dolayısıyla, yeniden birçok Türkçe sözcükler dilde bırakılmıştır. Fakat Makedonca yapı bakımından Sırp-Hırvatçadan çok farklıdır. Bundan dolayı da Türkçenin Makedoncaya olan tesiri ayrı bir konu teşkil eder.

Sloven diline gelince o da Boşnakçadan, Sırpçadan ve Hırvatçadan farklıdır; daha ziyade Hırvatistan'ın bir diyalekti olan “Kajkavski”ye benzer Slovenya ve Balkanların kuzey batısında bulunmaktadır. Bu kısım Osmanlı uyruğunda bulunmadığı için dillerindeki Türkçe kelime azdır. Mevcut olanlar da Hırvatça yolu ile gelmişlerdir.

Batı taraflarda Dalmaçya ve Primorye'de konuşulan ağızlarda ise Türkçe unsurlar az olup, hümanizm ve Rönesans tesirleri altında XVI ve XVII. asırda bu diyalekte bir edebiyat yaratmışlardır. Bu devrin tanınmış şair ve filozofları, umumiyetle Müslüman komşulardan birçok fikirler almışlardır. O kadar ki, yazdıkları şiirlerde, bugün o taraflarda bulunmayan birçok eski Türkçe kelimeler göze çarpmaktadır.

Gerçekte Türk unsurlarının en fazla bulunduğu edebiyat sahası halk edebiyatıdır. Fra-Grga Martić³ tertip ettiği bir halk şiiri antolojisinin ön sözünde diyor ki: “Şehirlilere ait aşk şiirlerinin, Türkçe unsurlarına boğulmasına rağmen, bu kelimeler halk tarafından benimsenmiştir. Bunların eksikliği, şiiri tıpkı baharatsız yemek gibi, tatsız yapacağı düşünülmüştür. Bu sebepten dolayı yabancılar için, eserimin sonuna bir sözlük koymayı lüzumlu gördüm.”

Şkalyiç'in dediği gibi Sırp ve Hırvatçadaki yabancı kelimelerin temizlenmesinde Türkçeye karşı diğerlerine nispetle çok hoşgörü ile veya başka bir deyimle toleranslı davranılmıştır. Hatta bazı Slav kelimelerinin yerine, Türkçe karşılıkları tercih edilmiş, Slav kelimeleri ister istemez unutulmuştur. Son senelerde Balkan dilleri sırf malik oldukları müşterek hususiyetler üzerine, hep müştereken müta-laa edilmiştir. Buna göre de bu müşterek araştırmalarda Türkçeye pek az önem verilmiştir. Bunun sebebi, Hint-Avrupa filologların Türkçeyi bilmemeleri ve karşılaştırmalı Balkanoloji hakkında yapılan etütlerin, Türklerin Balkanlara gelmeden evvelki devresine ait olmasıdır. Nasteva ise Balkanoloji sahasında tanınması gereken hakkı Türkçeye vermiştir ve onun dediği gibi, diyebiliriz ki, Türkçe, Balkan dillerinin gelişmesinde ayrı bir özellik kazanmasına vesile olmuştur.

Türkçenin Balkanoloji üzerinde tesirlerinden bahsederken Makedonya'daki Yörüklerin dilinin de unutulmaması gerekir. Çünkü bütün Balkan, bilhassa İslav dilleri lügati, onların tesiri altında kalmıştır. Kunoş'a göre Yörük diyalekti, menşei itibarıyla Selçuk Türklerinden de önce gelen Ön Asya'daki Türkmenlerinin diya-

3 Hırvat kökenli ünlü bir şair.

lektidir ve gayet sade bir dildir. Şimdiye kadar, Yörük Türkçesi üzerinde yapılan geniş araştırmalar, bunun herhangi bir Türk diyalektinden farklı olduğunu göstermektedir. Makedonca bu diyalekte pek az tesir etmiştir. Balkanolojide, Makedonca diyalektleri arasında bilhassa “galiçki” diyalekti çok önemlidir. Çünkü bunlar en eski Slav dilini temsil etmektedirler. Güney Makedonya’nın Selanik dolaylarındaki eski Slav kilise dilinin bu diyalektlerden doğmuş olduğu sanılmaktadır. Baliç’e göre Slavlar, Balkan yarımadasına gelmeden evvel, Slav ana diline sahip olmuşlar. Doğuda yerleşenlerden eski Slavca (kilise lisanı) ile beraber Bulgarca, batıda yerleşenlerden ise Sırp, Hırvat ve Slovence doğmuştur. Bunlardan Slovence kendi hususiyetlerini aynen muhafaza ederek yaşamıştır. Makedoncadan ise iki: Biri Selanik’ten Manastır ve Ohri’ye kadar konuşulan güney Makedonca, diğeri kuzeyde kullanılan asıl Makedonca türemiştir.

Osmanlıların Yugoslavya’da beş yüz sene gibi uzun zaman yaşaması, şüphesiz bu memleketin medeniyet ve kültüründe derin izler bırakmıştır. Aynı şekilde Osmanlılar da, bu milletin âdet ve unsurlarından bir kısmını benimsenmiştir. Bu konu hakkındaki ilk önemli araştırmaların başlangıcı birinci ve ikinci dünya harpleri arasına rastlamaktadır. Ünlü bir Hırvat Slavisti olan Dr. Petar Skok, Osmanlıların Balkan milletleri üzerindeki tesirleri hakkında araştırmalar yaparak, Osmanlı medeniyetinin Balkan milletleri tarafından hiç bir zor kullanılmadan, isteyerek benimsendiğini ilk olarak, ispata çalışmış bir kimsedir. Bu konuda yazılan eserler arasında, en önemli yeri onun eserleri tutmaktadır. İkinci Dünya Harbi’nden evvel, Balkan milletlerinin birleşerek, diğer milletlere karşı tek bir cephe meydana getirmeleri politikası, Dr. Petar Skok’un çıkarttığı “Revue Internationale des Etudes Balkaniques” isimli derginin, Zagreb ve Belgrat’ta yayınlanmasına yol açmıştır.

Bu dergide Balkanoloji’ye ait esas problemler ve bütün Balkan milletlerinin folkloru ve dili açıklanmıştır. Ne yazık ki, İkinci Dünya Harbi’nin başlanması ile Balkan halkının örf, âdet ve gelenekleri hakkında sistematik yayın yapan bu dergi sona ermiştir.

Balkanlarda Osmanlı tesirinin ne zaman başladığı kati olarak söylenemez. Aynı şekilde, Osmanlıların hangi âdetleri Bizans’tan alarak kendi hayatlarına uya-cak şekilde değiştirdiklerini ve Balkanlara yaydıklarını, hangilerinin ise katıksız bir Osmanlı yaşayışına ait olduğunu, tayin etmek burada güçtür.

Fakat bize yol gösteren ve başlangıcını tayin edebildiğimiz tek tesir, dil üzerinde olanıdır. Yapılan araştırmalara göre, XV. asrın başlangıcında, Slav dilleri arasında umumi yapı bakımından büyük bir fark olmadığı hâlde, deklinasyon hususunda farklar mevcut olmuştur. Bu sebeple, o zamanki Slav diline giren ve “a” , “u” , “ı” ile nihayet bulan Türkçe kelimeleri, Slav deklinasyon sistem ve kaidesine uydurmak üzere -ja (-ya) eki ilave edilmiştir: Örneğin kazancı-kazandıya gibi. Bu gün bu ek, sadece Sırpçada değil, Makedoncaya ve Bulgarcaya dahi girmiş, Türkçe kelimelerde kendisini muhafaza etmiştir. Hâlbuki bugünkü Makedonca-

da ve Bulgarcada deklinasyon yoktur. Aynı zamanda Slav dili olmayan Yunanca ve Arnavutçaya girmiş olan Türkçe kelimelerde de böyle bir ek bulunmamaktadır. Fonetik bakımından buna örnekler de bulabiliriz. Şöyle ki, Türkçede kalın “ı” sesi, Orta Balkanlarda “a”, diğer kısımlarda ise “u” olarak alınmıştır. Aynı şekilde eski Slavcada nazal sesi, Türkçede “ı”ya tekabül etmektedir. XV. asırda Orta Balkanlarda “ı” yerine “a”, diğer bölgelerde ise “u” vokali kullanmaya başlanmıştır. Örneğin “-lık -luk -lak; slav. ka> ruka> raka” gibi.

XIV. asırda, Osmanlılar Balkanları fethedince bu devletlere, yeni bir hiyerarşi sistemi getirmişlerdir. Bu yolla devlet idaresi ile orduya ait kelimeler, Balkan dillerine girmeye başlamıştır. Fakat böyle mecburi olarak yerleşen kelimelerden başka Osmanlı kültür ve medeniyeti, yerli manevi ve maddi hayata da tesir ettiği için, bu sahalara ait terimler de benimsenmiştir ve bunların çoğu günümüze kadar gelmiştir. Ve bunların yerine ayrı herhangi bir Slav kelimesi mevcut değildir. Bütün bunlar gösteriyor ki, Osmanlılar, Balkanlarda sadece askerî bir kuvvet olarak yaşamamış, oranın manevi medeniyetinde derin izler bırakmışlardır.

Balkan milletleri, Osmanlı devlet teşkilatına ait unsurlara çok ilgi göstermişler, günlük hayatla ilgili olan kelimeleri sempati ile karşılayıp benimsemişlerdir. Daha Osmanlılar eski Bizans İmparatorluğu topraklarına yerleşmeden önce, Doğu Akdeniz’de Bizans kültürü hâkimdi. Fetihle beraber Türk kültürü de yayılmaya başlamıştır.

Osmanlılar, Bizans’ın âdetlerinden çoğunu alarak bazı Grek ve Latin kelimeleri benimsemiş ve onları Balkanlara kendi unsurları olarak yaymışlardır. O zamana kadar belki de bu kelimeler Balkanlarda, doğrudan doğruya Grek telaffuzu ile mevcut olmuştur. Osmanlılar Bizans’tan aldıkları bu kelimeleri, Türkçe kaidelerine sokmakla yeni telaffuzlar da yaratmışlardır: Örneğin; Fener, kiler, avlu, gümrük vs. Farsça ve Arapça kelimeleri de aynı şekilde yaymışlardır. Bunların sayısı Grek-Latin kelimelerinin sayısına nispetle çok daha fazladır. Grekçe ve Latince terimler Sırp ve Hırvat lügatlerine *Turcizmi* olarak girmiştir. Çünkü Türkler vasıtasıyla ve Türk telaffuzu ile yerleşmişlerdir.

Bu, Osmanlıların Balkanlara geldikleri XIV ve XV. asırlar arasına rastlar. Şehirler daha yeni yeni kurulmaya başlanmıştı. Osmanlı tesiri dilde olduğu kadar, şehir hayatında da görülmektedir. Bu sebeple şehir planlamasına ait bütün terimler Türkçeden alınmıştır. Bunların bir kısmı günümüze kadar gelmiştir. Balkanlarda Osmanlı kültür ve medeniyetine ait izlerden mahrum herhangi bir şehir veya kasaba yoktur. Bunlara sokak isimleri ile ev eşyasında rastlanmaktadır. Örneğin Belgrat’ta; Terazije, Dorcol, Kale meşdan, Taş meydan, Topçider, Karaburma, Yatagan maha, avala, havale, Başçarşıya, ben başa, kuyundjluk vs. gibi semtler bugün bile mevcuttur. Elli veya yüz sene evvel, sokak, cada-cadde, mahala-mahalle, çorsokak-körsokak/çıkılmaz sokak, gibi kelimeler geniş manada, rahatça Balkan kasaba ve şehirlerinde kullanılıyordu. Osmanlıların Sırbistan ve Bosna’yı terk etmesinden sonra, şehircilik anlayışı pek tabii olarak Avrupa tesiri altına girmiş ve

Türkçe terimlerin yerini Almanca veya Slavca terimler almıştır. Bununla beraber Türkçe kelimelerin birçoğu bu güne kadar muhafaza edilmiştir.

Şehirlerde yalnız dış mimaride değil, iç mimaride de Türk zevk ve anlayışı hâkim olmuştur. Hatta memleketin iç kısımlarındaki kasabalarda bugüne kadar muhafaza edilmiştir. Evlerin etrafında avlu yapılmış, direkler, kafesli pencereler, basamaklar kullanılmıştır. Birinci katta “çardak” adı verilen manzaralı büyük odalar inşa edilmiştir. Halk arasında bütün bu deyimler hâlâ yaşamaktadır. Fakat büyük şehirlerde, bazıları yavaş yavaş arkaik olmağa başlamıştır. Osmanlı tesiri daha ziyade Sırbistan, Bosna ve Makedonya kasaba ve şehirlerinde görülmüştür. Hırvatistan’ın sadece küçük bir kısmı Osmanlı hâkimiyetinde bulunduğu için, Hırvatistan daha ziyade Alman tesiri altında kalmıştır. Fakat bu kelimelerin birçoğu Hırvatistan’a da girmiştir ve bugün de kullanılmaktadır. Örneğin, kapiya (kapı) kelimesi bütün Balkanlarda mevcuttur. Onun yanında Slavca olan “vrata” kelimesi ev dâhilinde bulunan kapıyı ifade edip “kapiya” (sokak kapısı) manasına gelmektedir. Onun yerine kullanılan başka bir Slav kelimesi yoktur. Bu kelime edebiyat diline dahi girmiştir. Hırvatistan’da Zagreb’de bu kelime yerine, Almancadan gelme “Houstor” ve Dalmaçya’daki İtalyancadan gelen portun, portone kelimeleri kullanılmasına rağmen edebî dile girmek hakkını “kapiya” kelimesi kazanmışlardır. Bu kabilden misaller oldukça boldur. Ne var ki, Osmanlı’nın Balkanlardan çekilmesiyle beraber Balkanlarda yaşayan halklar dillerindeki Türkçe kelimeleri atıp onlara karşı kampanya misali hareketlerde bulunmuşlardır.

Boşnaklar, konuyla ilgili ılımlı davranmışlardır. Dillerindeki Türkçe kelimelerin bulunmasından gurur duymuşlardır. Bu halkın yetiştirmiş olduğu Türkolog ve şarkiyatçılardan Fehim Bayraktareviç, Şakir Sikiriç, Tevfik Muftiç ve en sonunda yukarıda adını birkaç kez zikrettiğimiz Abdullah Şkalyiç Türkçe kelimelerin kendi dillerine ayrı bir renk kattığını bunların temizlenip yerlerine başka kelimelerin koyulmasında büyük sakıncaların doğabileceği kuşkusunu ortaya koymaktadırlar.

Sarayevo’da Türkoloji sahasında bize önemli eserler veren meslektaşımız Prof. Dr. Kerime Filan konuyla ilgili bir araştırmasında Boşnakçaya geçen Türkçe kelimeleri dört gruba ayırmaktadır. Onun yaptığı sınıflandırma şöyledir:

“**Birinci grupta:** Slav kökenli karşılıkları bulunmayan, dolayısıyla Bosna ve Hersek’te konuşulan standart dillerin ayrılmaz bir parçasını oluşturan Türkçe kelimeler yer almaktadır. Bunlar, Boşnakça, Hırvatça, Sırpçada kökenleri açısından sahip oldukları belirliliği (marked) kaybederek bu dillerin içinde öteki leksik öğeler gibi yaşamaktadır; bunlar ana dili Boşnakça, Hırvatça veya Sırpça olan vatandaşlar tarafından bilinip gündelik yaşayışta yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu grubu temsil eden birkaç örnek verelim: badem, çarapa (>çorap), çekić, çizme, ćup (>küp), fenjer,(>fener), katran, kesten (>kestane), kreč (>kireç), sapun (>sabun), top, tepsija (>tepsi), turpija (>törpü).

“**İkinci grupta:** Slav kökenli karşılığı var olan Türkçe kelimeler yer almaktadır. Konuşan kişinin, eş anlamlı iki kelimedenden Slav kökenli ya da Türkçe kökenli

olanı seçmesi, onun geldiği dil topluluğuna bağlıdır. Bu gruptaki Türkçe kelimeler Boşnaklar arasında hâlen yaygın olarak kullanılmaktadır. Birkaç örnek verelim: bakšiš (>bahşiş), bašta (>bahçe), čaršaf, čoban, durbin (>dürbün), džigerica (ciğer), ekser, kajsija (>kayısı), kašika (>kaşık), kat, makaze (>makas), mušterija (>müşteri), pamuk, peškir (>peşkir), sanduk (>sandık), sirće (>sirke), šećer (>şeker).

Üçüncü grupta: Değişen hayat koşulları sebebiyle kullanım sıklığı düşük olan kelimeler alınabilir. Bu grup kelimelerle ilgili olarak iki durumun ileri sürülmesi gerekir. Birincisi, bunların Slav kökenli karşılıkları bulunmamaktadır. İkincisi, bunlar standart dillere dâhil edilmişlerdir. Örnek olarak bugünkü hayat koşulları sebebiyle Boşnakçada olduğu gibi Türkçede de nadir rastlanan ya da sadece belli durumlarda kullanılan derđef (>gergef) veya mangala (>mangal) kelimelerini gösterebiliriz. Bu örneklerin yanı sıra Türkiye Türkçesinde yaygın olarak kullanılan čakšire (>çakşır), đugum (>güğüm), ibrik, saz gibi kelimeler, Bosna halklarının dillerinde anlam daralmasına uğrayıp bugün kullanımda bunlara nadir rastlanmaktadır. Bu gruba alınan kelimeler, standart dillere dâhil edildikleri hâlde konuşanın bilincinde bulunmayabilirler. Diğer deyişle, konuşan gösterileni bilmediği durumda göstereni de bilemeyecektir.

Dördüncü grupta: Kullanımdan çıkıp dilin arkaik öğeler olarak bilinen Türkçe kelimeleri toplamak mümkündür. Bunların Slav kökenli karşılıkları standart dilde yer almaktalar, Türkçe kökenli eş anlamları ise supstandard olarak nitelendirilmektedir. Meselâ: avlija (>avlu), baksuzluk (>bahtsızlık), bećar (>bekâr), bošća (>bohça), ćeif (>keyif), dembel (>tembel), dert, dušmanin (>düşman), fukara, hasta, hevta (>>hafta), kapija (>kapı), kavga, mahala (>mahalle), mejhana, pazar (>pazar yeri anlamında), raf, sokak. Yalnız, belli sosyal ve kültür özelliklerine işaret eden bu tür kelimeler, üslup açısından belirtili (marked) olarak nitelendirilir. Bunlar, düz anlamlarının yanı sıra yan anlamlarını da taşıyorlar; böylece farklı bir üslup kalitesi sağlayarak dilin niteliğine olumlu katkıda bulunmaktalar. Bu sebeple onların yazı dilinde önemli bir rolü vardır.”

Yazmakta olduğumuz bu makalenin devamında biraz da Arnavutçaya giren Türkçe kelimelerin durumundan ve bu alanda yapılan bilimsel çalışmalardan söz edelim. Şimdiye kadar yapılan araştırmalara göre Arnavutçada aşağı yukarı Türkçeden giren 10.000 sözcük bulunmaktadır. Arnavutların farklı Türk boyları ile ilk temasları Arnavutçayı, bu dilin temel özelliklerini ve edebiyatını derinden etkilemiştir. Macar dilbilimci İstvan Schüts tarafından ilk temaslar araştırılmış ve X-XIV. yy.lar Türkçenin Arnavutçayı etkileme yıllarına dahil edilmiştir. Bu vesile ile İ.Schüts iki kelimeyi örnek gösterir: katund ve dushman (düşman). Ona göre bugün de bazı Arnavutların köye katund demelerinin ana sebebi Türkçe katun, kadın kelimesidir. Arnavut çobanlar ailelerinden uzun süre uzakta kalıp evlerine kış başlamadan dönerlerdi. Türk süvarileri özellikle Peçenekler bu yerleşim merkezlerine saldırdıklarında nüfusun sadece kadın ve çocuklardan oluştuğunu görmüşler ve köylere kadın demişlerdir. Bu ilginç adlandırma katun kelimesinin orta Türkçe döneminde bu arkaik şekliyle artık kullanılmadığını göz önüne

alındığında daha da önem kazanmaktadır. Prof. Dr. Eqerem Çabej, “Hyrja në Historinë e Gjuhës Shqipe”⁴ adlı eserinde, Arnavutların 15. yüzyılın ikinci yarısında Güney İtalya ve Sicilya’ya taşınmış olan Arnavutların dilindeki Türkçe kelimelere bakmakla daha sonra Osmanlı hâkimiyeti altındayken yoğun olarak maruz kalacakları Türkçeden önce dillerine girmiş olan kelimelerin tespitinde iyi bir sağlama yolu olacağı görüşündedir. Çünkü İtalya’daki Arberesh adlı Arnavutların 1702 yılına ait F.M.D Lecce sözlüğündeki 1700 kelimedenden 350’sinin Türkçe olduğu görülmektedir. (jelek, dushek, bozë, kaftan vs.) Katolik olan kuzey Arnavutlarından Gjon Buzuku’nun “Meshari” (1555) adlı eserinde de birkaç tane Türkçe kelimeye rastlanmıştır. Bu eser Arnavut dilinde yazılmış olan ilk dinî eser olmasıyla da büyük önem taşımaktadır. Fakat Türkçe kelimelerin Arnavutçaya girdiği en yoğun dönem 17-18. yy. olarak bilinmektedir. Arnavutluk bu sırada Osmanlı İmparatorluğuna bağlıdır ve politik ideolojik, dinî ve kültürel konularda Osmanlının güçlü tesiri günlük hayatı da içine almış bulunmaktadır. Sadece günlük kullanım değil, medreselerde okutulan dilin Türkçe oluşu Arnavut edebiyatının da divan edebiyatı etrafında eserler vermesine vesile olmuş Arnavut Divan Edebiyatının önemli isimlerinden Nezim Frakula ve Hasan Zyko Kamberi gibi şahsiyetler neredeyse yüzde 70 Türkçe kelimelerle örülü eserler vermişlerdir.

Thimi Mitko’nun Yunanca ve Arnavutça olarak hazırladığı eserde⁵ 1000 kelimenin 500’ü Türkçedir.

Gustav Majer, Fjalori Etimologjik (Etimolojik Sözlüğüne) eklediği eserde 5140 sözcükten 1180 tanesinin Türkçe kökenli olduğunu söyler.⁶

Tahir Dizdari’nin hazırladığı sözlükte 4406 kelime bulunmaktadır.⁷ Tahir Dizdari, Osmanlı döneminde Arnavutlar arasında kullanılan tüm Türkçe kelimeleri bir araya getirmeye uğraşmış ama ne yazık ki bunu başaramamıştır. Sözlükte, Türkçe, Arapça ve Farsça olmak üzere tüm sözcükler ayrı ayrı sınıflandırılmaya çalışılmıştır. Tahir Dizdari’nin Oriyentalizmalar sözlüğünde aşağı yukarı 1732 Türk, 1460 Arap ve 505 kelimenin Fars kökenli kelime olduğunu ileri sürmektedir. Zogu yönetimi zamanından başlayarak bugüne kadar çeşitli mülkiye memurluklarında bulunmuş olan Tahir Dizdari, Arnavutluk’un hemen bütün bölgelerini gezmiş, dolaşmış, halk tabakaları arasında yaşamış, otuz yıl boyunca halk ağzındaki Türkçe kelime ve deyimleri dikkatle derlemiş, 4406 kelimeyi aşan bu hazineyi bilimsel bir sıralamaya bağlamış; böylelikle hem Türkçe kelime ve deyimlerin kaynaklarını, hem de Arnavut ağzında geçirdiği değişimleri, kısaltmaları, Arnavut fonetiğine uygun, apayrı ve çoğu kez aslındaki anlamının şaşılacak derecede karıştı olan seslenişleri, sanki yeniden bulup çıkarırcasına, birer birer göstermiştir. Eserin asıl değeri bu noktada toplanmaktadır. Arnavutçaya Türkçe yoluyla geçen bu kelimeler ve deyimler, Arnavut’un ağzında öylesine bambaşka bir sesleniş almıştır ki, en pişkin Türkologları bile şaşırır. Sözgelisi, Arnavut’un

4 Bkz. Eqerem Çabej, Hyrja në Historinë e Gjuhës Shqipe (Arnavut Dili Tarihine Giriş), 1960.

5 Bkz. Thimi Mitko, Bleta Shqiptare, 1878.

6 Bkz. Gustav Majer, Vëzhgime mbi Turqishten (Türkçe Çalışmalar), 1893.

7 Bkz. Tahir Dizdari, Turqizmat ne Gjuhen Shqipe” (Arnavut dilinde şark kelimeleri), Tiran, 2005.

ağzında “selamaz” diye bir halk deyimi vardır. Bunun aslının Türkçe olduğu kimin aklına gelebilir? Tahir Dizdari'nin keskin kulağı bunu da kapmış ve aslının Türkçe'den “selam ağası”ndan geldiğini Arnavut halk edebiyatındaki örneklerle kanıtlamıştır. Bu kelimenin Arnavutluk'un güney kesimlerinde uzun yıllar kullanıldığını saptamıştır.⁸

Diğer taraftan Anton Krajni hazırladığı sözlüğe⁹, 1500 kelimenin Türkçeden gelen kelime olduğunu, on altı kelimeden birinin Türkçe olduğunu ve daha önce Bashkimi derneği tarafından basılan sözlükte bu oranın sekizde bir olduğunu ekler. Ne var ki bugün konuşulan Arnavut dilinde Türkçe, Arapça ve Farsça kelimelerin sayısının kaç olduğu belli değildir. Türkoloji ile uğraşan genç nesillerin bu konuya önemimizdeki dönemde daha çok önem vermeleri kaçınılmazdır. Ancak bu şekilde Balkanlarda yaşayan halkların dillerinde hâlâ yaşamakta olan Türkçe kelimeler ve Türkçe vasıtasıyla giren diğer unsurlar derlenmiş, fonetik, semantik ve etimolojik değerleri biçilerek okurlara sunulmuş olacaktır.

Arnavutçadan Türkçe kelimelerin temizlenmesi işine gelince durum şöyledir: Bilim adamların bir bölümü Türkçe kelimelerin tamamının dillerinden atılmasından yanadır. Buna karşı gelenler bir kısmının atılmasını, diğer bir kısmının da kalmasından yana olanlardır. Örneğin Arnavut dilinin etimolojisiyle en çok uğraşan değerli bilim adamı Eqrem Çabey, Türkçe kelimelerin Arnavut diline ayriyeten bir zevk ve tat verdiğini savunuyor. Ne var ki, Anton Krayni ve Androkl Kostayalari¹⁰ Türkçe kelimelerin tümünün temizlenmesini savunmaktadır. Öyle ki, Osmanlı döneminde yıllarca kullandıkları “**hastane**” kelimesini atıp Batı dillerinden alınan “spital” kelimesini kullanmağa başlamışlardır. Bugün spital kelimesi yürürlüktedir. Bir örnek daha verelim. “Gurë gurë bëhët kalaja, fjalë fjalë bëhët belaja” (Taş üstüne taş koyarsan kale olur, laf üstüne laf edersen bela olur).

Görüldüğü gibi bu güzel Arnavut atasözünde “kalaja” Türkçeden geçen “kale” kelimesidir. Daha sonra ne oluyor, yukarıda adını zikrettiğimiz dilde temizliği sevenler (Puristler) “kale” yerine “kështella” kelimesini öneriyorlar. Hâlbuki bu kelime Arnavutça değil İtalyancadır ve “kastello” kelimesinin ta kendisidir. İtalyanlar bugün de kaleye “kastello” demektedir.

Macarca'daki Türkçe Kelimeler

Âlimler Macarcaya geçen Türkçe kelimeleri üç tabaka halinde incelerler: Birincisi Hun-Hazar-Bulgar tabakası, ikincisi Peçenek-Uz-Kuman-Kıpçak tabakası, üçüncüsü ise Osmanlı tabakasıdır. Osmanlı tabakasını inceleyen Macar âlimi Suzanne [Zsuzsa] Kakuk 16 ve 17. asırlarda Osmanlı dili tarihi araştırmaları neticesinde

8 Bkz. Tahir Dizdari, “Huazime Orientalizmasi në Shqipe”, Buletin i Universitetit Shtetëror të Tiranës, Seria Shkencat Shoqërore, 1960, nr. 1, 3; 1961, nr.1.4; 1962, nr.1, Studime Filologjike; 1964, nr.2. 31; 1965, nr.1.3; 1966 nr.1.

9 Bkz. Anton Krajni, Arnavut Dili Sözlüğünde, 1954.

10 Bu iki araştırmacının her ikisi de gayrimüslimdir.

hazırladığı eserde¹¹, 16-17. asırlarda Osmanlılar vasıtasıyla Macarcaya 1.382 cins isminin, 402 şahıs adı ve lakabın, 224 yer isminin, toplam 2.008 kelimenin nakledildiğini ortaya koymuştur. Kakuk, daha sonraki bir yazısında bunu 1.500'e çıkarmıştır. Bayan Kakuk, 1960'da Çin'deki Salar Türklerini ziyaret ederek metinler derlemiştir.¹²

Türkçenin tesiri sadece kelime vermekle kalmamış, bazı şairler Türkçe şiir bile söylemişlerdir. Mesela ilk büyük Macar şairi sayılan Balint Balassa 1552-1556 arasında birçok Türkçe şiiri Macarcaya çevirmiş, kendisi de Türkçe şiir yazmıştır.

Macar kelimesi Manysi ve Türkçe eri (Manysi+eri) kelimelerinden meydana gelir. Bu kelime, yarı yarıya Türkçedir. (Laszlo Rasonyi). Macarlara sadece kendileri ve biz Türkler Macar deriz. Öbür milletlerin verdiği Hungarya adı da tamamıyla Türkçedir. Hungarya (Hungaria) çoklarının sandığı gibi Hun kelimesinden değil, Türkçe Onoğur kelimesinden gelir.¹³

Romence'deki Türkçe Kelimeler

Aslen bir Gökoğuz Türkü olan Mihail Guboğlu bir makalesinde, Romen diline geçen Türkçe kelimeler üzerine çalışan Romen ve yabancı bilim adamlarının eserleri hakkında geniş bilgi vermiş, Romen dilinde mevcut 3.000 Türkçe kelimenin daha iyi araştırılması gerektiğini belirtmiştir.¹⁴

Kerim Altay isimli Türk asıllı Romanyalı bir bilim adamı da, 1925-87 arasında çıkan 4 Romence sözlükte yaptığı araştırmada 1.700 Türkçe kelime saymış, daha dikkatli bir araştırmayla bunun 2.000'i aşacağını söylemiştir.¹⁵

Bulgarca'daki Türkçe Kelimeler

Türker Acaroğlu, Bulgaristan'da Osmanlı Türklerinden kalma 5.000 Türkçe yer adının olduğunu yazmaktadır.¹⁶ Bulgarcadan Türkçeye giren sözler ise yalnızca birkaç tanedir ki bunların en çok kullanılanı çete kelimesidir. Bu da Bulgarların çetecilikte nam salmasından ileri gelmiştir. Ayrıca gocuk, kuluçka, kosa (uzun saplı bir tıran), ıştır (yaban pazısı) gibi bir iki söz daha vardır. Son ikisi ağızlarda kullanılır.¹⁷

11 Bkz. Suzanne [Zsuzsa] Kakuk, Recherches Sur l'histoire de la Langue Osmanlie des XVI et XVII Siecles, les Eléments Osmanlis de la Langue Hongroise, Budapeşte, 1973.

12 S. Kakuk'un derlediği bu metinler, "Textes Salars, Acta Orientalia, c. XIII, fas. 1-2, Budapest, 1961" de yayımlanmıştır.

13 Rasonyi Laszlo, *Tarihçe Türklük*, TKAE Yay., Ankara 1971, s.119.

14 Mihail Guboğlu, "Romanya Türkolojisi ve Rumen dilinde Türk Sözlere Hakkında Bazı Araştırmalar", *11. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler* 1966, Ankara, 1968, s. 271.

15 Kerim Altay, *Türkçeden Romenceye Giren Sözlere-Romencedeki Türkçe Kelimeler*, Erciyes, Nisan 1996, sayı: 220, s.1.

16 M. Türker Acaroğlu, *Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları Kılavuzu*, Ankara, 1988, s. 42, 75 ve 383.

17 Hasan Eren, "Bulgarlar ve Türk Dili", Bulgaristan'da Türk Varlığı, TTK, Ankara, 1985, s. 9.

Yaşar Yücel, Bulgar Bilimler Akademisi Bulgar Dili Enstitüsünce yayımlanan Bulgar Dilindeki Yabancı Kelimeler Sözlüğü (1982) ile Bulgarca Sözlüğün 3. bas-kısını tarayarak Bulgarcada 2.557 Türkçe kelimenin olduğunu saptamıştır. -ci, -li, -lik gibi Türkçe ekler de Bulgarcaya geçen lisan unsurları arasındadır.¹⁸

Tabii ki bu, eksik bir çalışmadır. Hakikatte başta Bulgar ve Balkan kelimeleri olmak üzere Bulgarların dilinde aslında on binden fazla Türkçe kelime vardır. Durum Makedonca için de aynıdır.

18 Yaşar Yücel, "Bulgarcaya Türkçeden ve Türklerden Geçen Sözcükler", *Belleten*, Ağustos 1991, sayı: 213, s. 529-562.

Kaynakça

- ABAZI-Egro, Genciana “Për Klasifikimin e Turqizmeve Në Gjuhën Shqipe”, Feja, Kultura dhe Tradita Islame Ndër Shqiptaret, Prishtinë, 1995, s.345-350.
- ACAROĞLU, M. Türker, *Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları Kılavuzu*, Ankara, 1988, s. 42, 75 ve 383.
- BLLACA, Rizah, “Këngë Popullore I-II”, 1977, Prishtinë.
- BORETZKY, Norbert, *Der Turkische Einfluss Suf Das Albanische*, Teü I-II, Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 1975.
- ÇABEJ, Eqrem - Aleksander XHUVANI, *Prapashtesat e Gjuhes shqipe*, Tiranë, 1962.
- ÇABEJ, Eqrem, “Për Një Shtresim Kronologjik Te Huazimeve Turke Në Gjuhën Shqipe”, *Studime Filologjike*, 4, 1975.
- ÇABEJ, Eqrem, *Studime Gjuhësore*, I, II, III, IV, V, VI, Rilindja, Prishtinë, 1976.
- ÇETA, Anton, “Këngë Kreshnike” I: 1974, II: 1991, III: 1993, Prishtinë.
- ÇİPURİ, Hasan, “Orientalizmat e Gjuhes Shqipe Në Terminologjine Ushtarake”, *PERLA*, Nr. 4, 1997.
- DESNİTSKAJA, Agnia, “O Stiliceskoj Funkcii Turcizmov Albanskoj Poezii”, *Voprosy Teori i i İstorii Jazyka*, Leningrad, fq.88-95, 1965.
- DİZDARİ, Tahir, “Fjalori i Orientalizmave Ne Gjuhen Shqipe”, Tirane, 2005.
- DİZDARİ, Tahir, “Disa Vëzhgime Mbi Turqizmat Në Shqipe”, *Konferenca e Parë e Studimeve Albanologjike*, Tiran, 407-409, 1965.
- DİZDARİ, Tahir, “Huazime Orientalizmash në Shqipe”, *Buletin i Universitetit Shtetëror të Tiranës, Seria Shkencat Shoqërore*, 1960, nr. 1, 3; 1961, nr.1.4; 1962, nr.1, *Studime Filologjike*; 1964, nr.2. 31; 1965, nr.1.3; 1966 nr.1.
- FİLJA, Hysen, “Këngë Popullore të Shqiperisë së Mesme”, Tirane, 1991.
- GUBOĞLU, Mihail, “Romanya Türkolojisi ve Rumen dilinde Türk Sözlere Hakkında Bazı Araştırmalar”, *11. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler 1966*, Ankara, 1968, s. 271.
- HALİMİ, Mehmet, “Ndikimi i Orientalizmave Ne Fushën e Fjalëformimit Ndër të Folme Shqipe”, Feja, Kultura Dhe Tradita Islame Ndër Shqiptaret, Prishtine, 1995.
- EREN, Hasan, “Bulgarlar ve Türk Dili”, *Bulgaristan'da Türk Varlığı*, TTK, Ankara, 1985, s. 9.
- HAXHİHASANİ, Qemal, “Epika Historike” I, 1983, Tiranë.
- HAXHİHASANİ, Qemal, *Miranda Dule “Epika Historike” III*, 1990, Tiranë.
- HAXHİHASANİ, Qemal, *Miranda Dule “Epika Historike” II*, 1981, Tiranë.

- KALESHI, Hasan "Ndikimet Gjuhës Turke ne Fjalformimin e Gjuhes Shqipe" Buletin i Punimeve Shkencore të Fakultetit Filozofik të Prishtines VII, f. 165-199, (1970).
- KALESHI, Hasan, "Ndikimet Orientale ne Tregimet Popullore Shqiptare" Glasnik Muzeja Kosova Buletini i Muzeut te Kosoves, XI, Prishtine.
- ALTAY, Kerim, Türkçeden Romenceye Giren Sözlër-Romencedeki Türkçe Kelimeler, Er-ciyes, Nisan 1996, sayı: 220, s.1.
- KOSTALLARI, Androkli, "Rreth Depertimit të Turqizimave në Gjuhen Shqipe Gjatë Shekujve XVII-XVIII", Gjurmime Albanologjike VII-, Prishtinë, 1977, s. 39-51.
- KRAJNË, Anton, "Hymja e Turqizimave ne Shqipe dhe Perpjekjet Për Zëvendesimin e Tyre" Studime Filologjike, 1965, nr.1. 150.
- LAFE, Emil "Rreth Vendit te Orijentalizmave Ndër Huazimet e Shqipes", Feja, Kultura dhe Tradita Islame Ndër Shqiptaret, Prishtinë, (1995). "MBLEDHES te Hershëm të Folklorit Shqiptar" 1:1960, II: 1961, III: 1962.
- LASZLO, Rasonyi, *Tarihte Türklük*, TKAE Yay., Ankara 1971, s.119.
- MEHDIU, Feti "Arnavut Dilinde Birkaç Türkçe Sözcüğün Kullanılışı" Prilozi za Orijentalnu Filologiju, s. 18-22, Sarajevo, 30/1980.
- MEJER, Gustav "Etymologisches Wörterbuch der Albanischen Sprache Strassburg, 1891.
- MİKLOSICH, Franc "Die Türkischen Elemente in Den Südost-Und Osteuropaischen Sprachen" Wien, 1885.
- MORINA, İrfan, "Arnavutça'da Türkçe Kelimeler" *ÇEVREN*, No: 46, 47, 48, 1985, Prishtine.
- MYDERRIZI, Osman "Fjalori Shqip-Turqisht i Hafız Ali Ulqinakut" Buletini i Universitetit Shteteror te Tiranes, XV, no.3
- SHKALJIÇ, Abdulah, Turcizmi u Srpskohrvatskom-Hrvatskosrpskom Jeziku, "Svjetlost", Sarajevo, s.73.
- SİKIRIÇ, Şaçir, Abdulah Şkaljiç Turcizmi u Narodnom Govoru i Narodnoj Knjizevnosti Bosne i Hercegovine (Dopunsko İzdanjeinstituta za Proucavanje Folkloru u Sarajevu, 1957, Godine-Şapiro-Grafirano "PRİLOZI" VIII-IX 1958-9, Sarajevo (Tanıtma ve eleştiri yazısı).
- TÜRK Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten, 1973-74, s. 356.
- YÜCEL, Yaşar, "Bulgarcaya Türkçeden ve Türklerden Geçen Sözcükler", *Belleten*, Ağustos 1991, sayı: 213, s. 529-562.
- ZSUZSA, Kakuk, "Macar Dilinde Osmanlı-Türk Unsurları", *Bilimsel Bildiriler 1972*, TDK Yay., Ankara, 1975, s. 209.